

Posudek na dizertační práci

Barbora Kubátová, *Rodinná paměť v 19. století. Funkce a obsah rodinné paměti v prostředí českých středních vrstev v letech 1800-1914*. Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2022, 292 stran.

Předkládaná dizertační práce Barbory Kubátové se věnuje tématu, kterému se stále nedostalo adekvátní pozornosti ani v rámci již několik desetiletí se rozvíjejících paměťových studií, totiž rodinné paměti. Ráda bych tudíž vyzdvihla originalitu dizertační práce i ochotu autorky se do nesnadno vymezitelného tématu pustit. Práce přináší velmi zajímavé postřehy a cenné závěry ohledně memoárů a zobrazování rodiny v nich převážně v 19. století. Na jejím základě můžeme odvozovat, které hodnoty byly z hlediska rodinné paměti v 19. století či 20. století důležité. Na druhé straně předkládaná kvalifikační práce vykazuje některé nedostatky, jež jsem na této úrovni neočekávala. Dovolím si tvrdit, že práce má dvě kvalitativně odlišné části a mé hodnocení bude tudíž pro každou část zvlášť.

Začnu částí, kterou považuji za vcelku zdařilou po argumentační i interpretační stránce a která začíná kapitolou 5 Narativní část: Historie rodin a obsah jejich pamětí na s. 68. V této části autorka analyzuje 20 „nešlechtických pamětí věnujících se rodině“ (s. 36) – 13 žen a 7 mužů, vydaných v průběhu převážně 19., ale i ve 20. století. Jedná se především o vzpomínky a memoáry literárně činných osob a především žen, jako je Eliška Krásnohorská, Karolína Světlá, Věnceslava Lužická, Marie Červinková-Riegrová, Růžena Pokorná-Purkyňová, Renáta Tyršová, Marie Gebauerová, Eva Vrchlická, a dále o rodinné kroniky venkovských rodin, které byly sestavovány/sepisovány ve století 20. i dříve (např. Dobešovi, Randovi, Flesarovi, Neumannnovi, Míkulovi, Zahradníkovi) Nutno ocenit poměrně bohatou pramennou základnu, s níž autorka pracuje, i rozhodnutí pracovat jak s beletrizovanými vzpomínkami, tak s kronikami vytvořenými „běžnými“ rodinami. Autorka představuje paměti originálně ne dle jejich názvu či autora, ale dle jména rodiny, které se věnují. Ač se toto rozhodnutí může zdát funkční vzhledem k tomu, že má jít o analýzu rodinné paměti, na druhé straně se zároveň jeví jako zavádějící. Stírá hranice mezi jednotlivými žánry a nenutí autorku k reflexi nad rozdílem mezi nimi. Práce se tak vyhnula důležitým otázkám: Jsou autobiografické vzpomínky, biografická díla, memoáry a lidové rodinné kroniky na stejné úrovni? Lze k nim přistupovat jako k jednomu žánru „rodinné paměti“? Jak by případný důraz na žánrové rozdíly mohl posunout autorčiny závěry? Domnívám se, že by toto srovnání umožnilo autorce dojít k dalším závěrům, které by podstatně rozšířily konstatování ohledně rozdílu mezi memoáry publikovanými a nevydanými.

Za stěžejní považuji 6. část práce nazvanou Funkce rodinné paměti – rodinné hodnoty a jejich sdílení, především část 6.1, v níž autorka dokládá, jak byly v daných memoárech vyzdvihovány hodnoty pracovitosti, vzdělání, výchovy, vlastenectví a skromnosti. Upozorňuje také na důležitost emocí v rodině a proměnu domova jako důležitého místa pro rodinu. Tato část velmi zdařile spojuje poznatky z četné odborné literatury o každodenním životě v 19. století s informacemi získanými v pramenech. Na řadě příkladů z daných memoárů autorka vysvětluje, jak autoři memoárů představují svou vlastní rodinu. Mimo jiné také velmi dobře dokazuje, jak byly životy žen a mužů odlišné a co pro ně bylo charakteristické (žena nesmí zahálet s rukama v klíně, rodiny s věhlasným otcem žily jeho prací apod.). Autorce se daří interpretace: např. na s. 154 dobře vystihuje, proč rodinná kronika Regálové vyzdvihuje vzdělání, na s. 157 upozorňuje na fakt, že osobní preference autorů/rek pamětí a vlastní angažovanost mohou ovlivnit jejich reflexi minulosti. Za důležité zjištění považuji rozdíl v důrazu na český původ a vlastenectví (zášť vůči monarchii) u rodin pražské inteligence a u venkovských rodin i posun v důrazu na vlastenectví s přechodem do 20. století a první republiky.

V některých částech se autorce daří vyjadřovat se na základě analýzy memoárů k fungování rodinné paměti, což považuji za velmi nesnadný úkol vzhledem k tomu, že koncept rodinné paměti sice autorka na základě teoretické literatury popisuje, ovšem v kontextu práce je zřejmé, že pro autorku není uchopen dostatečně jasně (vyjádřím se k tomuto později). Např. na s. 172 autorka správně dovozuje, že v pamětech Vladimíra Hellmutha-Braunera vznikl obraz, který byl patrně objektivní realitě značně vzdálený a odpovídal potřebám rodinné paměti i prvorepublikovému narativu (týká se to jen těchto

memoárů?). Na s. 194 autorka píše o „manipulaci“ rodinné paměti ze strany Evy Vrchlické (opět - týká se to jen těchto memoárů?) V části 6.1.4. by mě zajímalo, zda uvedené vlastnosti vyzdvihované v memoárech, tedy skromnost, šetrnost a obětavost, souvisí s tím, že autorkami uvedených citovaných příkladů jsou ženy (což autorka neříká).

Zajímavě autorka uvažuje na s. 212, kdy srovnává výsledky své analýzy se zjištěními v knize *I rodina má svou paměť* (v této publikaci šlo především o nejstarší vzpomínky, které se v rodině uchovaly na předky a které byly prokazatelně sdíleny s další generací). Důležité je sdělení, že rodiny měšťanské inteligence považovaly za vhodné vyjádřit se k minulosti rodiny už ve druhé polovině 19. století (četnost vzpomínkových děl v jedné rodině), rodiny venkovské až ve 20. století a autorka i vysvětluje proč (velcí mužové a ženy národa). Podobně je cenné zjištění, že postupem času se v memoárech ustupuje od velkých příběhů, rodinných monumentů, které se nepíší z vnitřního puzení, a prostor dostává intimní osobitý život rodiny, kdy není třeba ospravedlňovat jeho sepsání (k podobnému výsledku dospěl Kamil Činátl na základě analýzy pamětí herců v knize *Naše české minulosti*, jež mohla být autorce inspirací). Práce je opatřena odpovídajícím závěrem.

První část práce vzbuzuje rozpaky. Chybí kapitola věnovaná úvodu. Absentuje cíl práce, problémové otázky, které bude autorka v práci sledovat, případně hypotéza (o té se mluví až v závěru). Podobný úvod považuji za nezbytnou součást všech kvalifikačních prací, hlavně proto, že autory/ky vede a nastavuje mantinely, za nimiž je už zbytečné se pohybovat. Podobná hranice v dané práci nastavena nebyla a následkem je roztržitost, rozpaky nad začleněním některých částí, informací, konceptů a hlavně nejistota, co se vlastně zkoumá (funkce paměti, nebo rodinné hodnoty? Nebo struktura a přenos?) Zcela absentuje rekapitulace pramenné základy a odborné literatury k dané problémové otázce, chybí označení struktury práce.

Autorka skáče doprostřed, aniž by bylo vysvětleno, co, proč, jak a na základě jakých pramenů a s přispěním které literatury bude zkoumat. Není jasné, jak se počáteční kapitoly vztahují k dané badatelské otázce (kapitoly Rodiny našich předků a jejich paměť, Koncepty rodinné paměti, Historický a literární kontext). To, že má jít o memoáry, se dozvídáme s překvapením ve druhé kapitole na s. 18 jakoby mimochodem. „Koncepty“, kterým se má věnovat druhá část práce, nebyly představeny. Tím, že se autorka vyhnula shrnutí děl k problémovým otázkám, zcela zanikla průkopnická studie Jitky Kohoutové, která se v publikaci *I rodina má svou paměť* věnuje jak rodině v historii jako badatelskému tématu, tak rodinné paměti a identitě české intelektuální elity 19. století na příkladu vzpomínek S. Podlipské, E. Krásnohorské a E. Vrchlické (tedy pramenů, s nimiž pracuje i autorka předkládané dizertační práce). Studie je citována až na s. 148 v marginální poznámce. Podobně existují shrnující studie o dějinách paměťových studií - nejnověji např. A. K. Kudláč v publikaci *Cestami Mnemosyné*, kterou autorka zná). Za nezbytnou součást dizertační práce považuji jasné sdělení o tom, kdo se podobným problémem zabýval dříve, k jakým výsledkům dospěl a jak bude onen problém posunut dále. Toto však práce nenabízí. Místo toho autorka odbíhá k různým i s tématem velmi okrajově souvisejícím či už nesouvisejícím publikacím. Množství odborné literatury, jež autorka prostudovala, je obdivuhodné, ale jak např. řešenou otázku posunuje informace o tom, že Průkopníkem paměťových studií byla Popular Memory Group v Birminghamu a poznámka se jménem řešitele daného projektu, názvem a registračním číslem? Proč bylo nutné citovat příručky věnované orální historii? Autorka se v práci vrací opakovaně ke stejným tématům, práce tak nepůsobí přehledně a uspořádaně (např. podkapitola Bádání o (rodinné) paměti u nás obsahuje odkazy na cizojazyčnou literaturu, která byla uvedena již dříve). Neustálé odkazy na další a další literaturu působí spíše rušivě. Na některých stránkách poznámky zabírají neúnosně mnoho místa a vytváří jakýsi paralelní text neznámé důležitosti – s. 192, 193, 201, 203, 207, 217, 231, 235 apod.

Absence jasného vymezení cílů práce má za následek, že není zřejmé, co vlastně autorka v práci sleduje. Na s. 36 se po teoretických částech věnovaných funkci a obsahu rodinné paměti, také konceptu place identity, překvapivě dozvídáme, že „nejužitečnějším přístupem bude právě analýza všech hodnot a odkazů v pamětech“. Jak autorka dospěla k tomu, že právě analýza hodnot a odkazů (není vysvětleno,

jakých odkazů) je nejužitečnější, není známo. Chybí teoretický podklad k „hodnotám“. Na s. 18 se přitom tvrdí, že půjde o „hlubší poznání problematiky rodinné paměti 19. století u nás, předávání a přenos vzpomínek, fungování paměti, typy a struktury“.

Co autorka vnímá jako rodinnou paměť? Nejistotu ohledně tohoto konceptu charakterizují tato tvrzení autorky: u kroniky Dobešů o tom, že tato kronika není příliš rodinnou, že neposkytovala příliš velkou zásobu informací k rodinné paměti (jaké informace jsou tedy k poznání rodinné paměti nutné?), v díle Lužické se dle autorky nevyskytují významnější rodinné odkazy (přesto věnuje Lužická pozornost babičce) – jaké rodinné odkazy tedy autorka hledá?, rodinné vzpomínky Pechových nemají „hlubší prostor“ – co je oním „hlubším prostorem“?, Rodinná kronika Kuželů obsahuje „mnoho faktických informací, ale k rodinné paměti se toho čtenář dozví méně“ – co je tedy rodinná paměť? Není to to, kdy se člověk narodil, kam chodil do školy, koho si vzal, kde pracoval, kolik měl dětí? Co autorka hledala? Jak s liší rodinná paměť jednotlivců a rodinná paměť (někoho jiného??? a koho?) (s. 229).

Není jasné, proč si autorka k charakteristice paměti jako žánru vybrala publikace z doby komunistického režimu. Absentují publikace novější, např. Jana Čechurová – Jan Randál (a kol.), *Základní problém studia moderních a soudobých dějin*, NLN 2014, autorem kapitoly Memoárová literatura je Milan Hlaváčka (viz též <https://ucd.ff.cuni.cz/studium/studijni-materialy/zakladni-problemy-studia-soudobych-a-modernich-dejin/memoarova-literatura-milan-hlavacka/>), Jan Randák napsal kapitolu Prameny lidové provenience. V seznamu literatury nenacházím ani pro autorku klíčovou studii Jan Randák, *Životní světy, paměti a jejich interpretace*, in: Sekyrková Milada (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006, s. 79–90.

První část obsahuje věcné nepřesnosti či omyly. Není pravda, že škola Annales chápala studium minulosti jako vyprávění příběhu (s. 2). Naopak pro první a druhou generaci byl charakteristický odklon od vyprávění, symbolizovaný např. sériovou historií. Je nepřesné, že bádání nad pamětí má stoletou tradici (dílo Halbwachse bylo následně zapomenuto a objevilo se až cca v 80. letech 20. století) (s.9). Všeobecný občanský zákoník nepřinesl občanskou rovnost. O jaké sjednocení zemí Koruny české mělo jít v roce 1848? (s. 47).

Některá tvrzení postrádají logiku, např. ze s. 3 vyplývá, že v české historiografii někdo bádá o rodině v polovině 19. století (to ještě ani neexistovala), citovaná díla jsou z 80. a 90. let 19. století, ne z poloviny 19. století. Je řečeno, že v se v 1. desetiletí 21. století historická demografie nechává obohacovat novými přístupy, a přitom je citováno dílo E. Maura z 2017. V dalším odstavci je napsáno, že ...novější výzkumy se věnovaly sociální mobilitě, migraci, a přitom jsou uvedena díla z 1. desetiletí 21. století. Výčtům různých děl chybí chronologická a logická uspořádanost.

Jiná tvrzení jsou těžko pochopitelná: Informace, které čerpáme z paměti, jsou nedílnou součástí identifikačních procesů skupin i jedinců (s. 8). Následující kapitoly jsou seřazeny na základě logiky vzniku pamětí (s. 18). Pochyby vzbuzuje také nadužívání slova „paměť“, máme-li na mysli paměťová studia a slovo „pamětníci“, kterým jsou označováni autorky a autoři vzpomínek a pamětí 19. století. Co jsou to „rodinné memoáry obsažené v individuálních pamětech“ (s. 36)?

Seznam pramenů a odborné literatury je žalostně neúplný a neuspořádaný. V některých položkách chybí strany, někde jsou uváděna nakladatelství, jinde nikoliv. Někde je ISBN, jinde ne. Neúplně jsou i citace v poznámkách pod čarou, absentují strany u studiích v časopisech, chybí roky vydání (např. s. 21, pozn. 25, 29, 26 atd.), u autorů kapitol v kolektivních monografiích je nutno uvést editory kolektivní monografie. U bibliografického zápisu článků z časopisů se neuvádí název vydavatele. Citace by měly být jednotné – pokud uvádět 1. vydání, tak u všech děl. Někde je citováno místo i nakladatelství, někde jen nakladatelství. Dílo *I rodina má svou paměť* je uvedeno 2x.

Práce je prakticky prosta pravopisných chyb, výjimky potvrzují pravidlo (správně sepětí).

S přihlédnutím ke druhé části práce a se zohledněním úsilí, jež autorka do sepsání vložila, i k zajímavým závěrům **práci doporučuji k obhajobě.**

doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, PhD.

Olomouc, 14. 11. 2022